

KORONAVÍRUS

COVID-19

**MBA'ÉIXAPA NHANDÉ REKO JAIPORU
KUAA HAGWÃ MBA'ASY VAIGWI.**

KORONAVÍRUS COVID-19

A246k

AÊDO DE SOUZA, C. Q., SOUZA, T., HILTON, L., JOÃO, I., VERA, C.,
OLIVERA, D. G., SANGALLI, A., SOUSA, N. M., **KORONAVÍRUS/COVID-19.**
Dourados, MS, 2020. 28 p. : il. revisado e ampliado em 22/04/2020.

Livro – Grupo de Trabalho Editorial Arandu Porã, 2020.
ISBN: 978-85-8147-157-0

1. Saúde indígena. 2. Paradidáticos. 3. Guarani. 4.
Kaiowá. 5. Coronavírus. I. Guarani e kaiowá, Alunos. I. , . II. Título.

CDD - 341.76

OBRA LICENCIADA POR CREATIVE COMMONS

Os direitos autorais desta obra e sobre os desenhos produzidos para ela são de natureza coletiva e pertencem exclusivamente aos membros da comunidade Guarani e Kaiowá. A grafia utilizada seguiu a praticada na localidade dos autores.

Atribuição - Não Comercial - Compartilha Igual

A reprodução parcial, bem como adaptações de qualquer forma do conteúdo e ilustrações contidas nesta obra, é permitida **exclusivamente ao povo guarani e kaiowá e seus parceiros**, para fins não-comerciais, em obras licenciadas sob os mesmos termos desde que atribuindo de forma clara os devidos créditos às comunidades indígenas mencionadas.

Atribuição - Sem Derivações - Sem derivados

A reprodução e distribuição do conteúdo desta publicação em sua integralidade é permitida apenas para fins não-comerciais e desde que atribuindo de forma clara os devidos créditos

KORONAVÍRUS FICHA TÉCNICA

FONTES
SALVADOR AEDO
GETÚLIO JUCA
TEKOHA KA'AGUY
POHÃ NHANÁ

TEXTO E ORGANIZAÇÃO

TEODORA DE SOUZA
CHRISTIANE DE QUEIROZ AÊDO DE SOUZA
LENINHA HILTON
IZAQUE JOÃO
CAJETANO VERA
DAVID GALEANO OLIVERA
ANDREIA SANGALLI
NEIMAR MACHADO DE SOUSA

COLABORAÇÃO

VERONICE LOVATO ROSSATO

REVISÃO

CAJETANO VERA
IVANUZA DA SILVA PEDRO

ILUSTRAÇÃO

ADÃO FERREIRA BENITES
ADILSON BENITES
ANTONI LOCARIO AQUINO
CHRISTIANE DE QUEIROZ AÊDO DE SOUZA
CLEIDE SILVA PEDRO
DELFINO BORVÃO
ERNESTO FERNANDES ORTIZ
GILSON SAVALA
LENINHA HILTON
MISAEEL CONCIANZA JORGE
ZENILTON FERNANDES

TRADUÇÃO

CAJETANO VERA
IVANUZA DA SILVA PEDRO

DESIGN

NEIMAR MACHADO DE SOUSA

IMAGENS

CHRISTIANE DE QUEIROZ AÊDO DE SOUZA
ANTONI LOCARIO AQUINO

YENIDY

YSY: BREU (*Garcinia gardneriana*)
YARY: CEDRO (*Cedrella fissilis* Vell.)

KORONAVÍRU

Ohai David Galeano Olivera,
Ateneo Guarani, Asunción, PY

KORONAVÍRU PÉVA NIKO PETEĨ MBA'ASY PYAHU, IVAÍVA, OÚVA CHÍNA-GUI, OHASÁMAVA EUROPA RUPI, OIKÉMAVA AMÉRIKAPE HA OĠUAHÉMAVAÑANE RETĀME. HERATEE NIKO COVID-19.

KO'AGAITE PEVE NDOREKÓI POHĀ. OREKÓVA KORONAVÍRU IKATU OMBOHASA HAPICHÁPE, OJAITEREÍRŌ HESE, HU'Ū HAIÑATĪARŌ HESE. PE MBA'ASY OIKESAPY'ÁRŌ NDE RETÉPE NIKO OÑEÑANDUKA MOKŌI ÁRA RIRE 14 ÁRAPEVE. OME'ĒAKĀNUNDU, HU'U, PYTUHĒ ASY HA JUKU'A.

OMBOHASYKATUVE UMI KARAI HA KUÑAKARAI OHASÁVA 65 ARY HA AVEI IJETU'UVE UMI HASY TAPIÁVA NDIVE: HUGUYASUKÁVA, IKORASŌRASÝVA, HASYKATÚVA IPYTI'ÁPE, HAMB'A'E.SAPY'AREI NE AKĀNUNDU, NDE RU'U, NE PYTUHĒ ASY HA NDEJUKU'ÁRŌ: ANI RESĒ NDE RÓGAGUI REHO HAĠUA POHĀNOHÁRA RENDÁPE TÉRĀ TASYÓPE. EHENOÍ POHĀNOHÁRAPE HA TOU NDE RENDÁPE, NDE RÓGAPE, NEANDU HAĠUA.OIMÉRAMO RESĀJEPE ÑANE RETĀGUI, REMOMBE'UVA'ERĀ UPÉVA POHĀNOHÁRAPE (MOŌPAREHO, ARAKA'ÉVAREHO HAREJU, MÁVA NDIVE).PEICHAHÁGUI REGUEREREKÓRŌ KORONAVÍRU HA RESĒ NDE RÓGAGUI KATUETE EMBOHASÁTA AMBUE TAPICHÁPE HA UPE MBA'E NAHI'ĀIOJEHU.

MBA'ÉICHAPA IKATU ÑAÑEÑANGAREKO: PY'ŶI JAJOHEIVA'ERĀ ÑANDE PO, ÑANE KUĀ PA'Ū HA ÑANE PYAPĒ, HAVŌ HA ÝRE.ANÍKE JAJEHE'AITEREIAMBUE TAPICHAKUÉRARE.

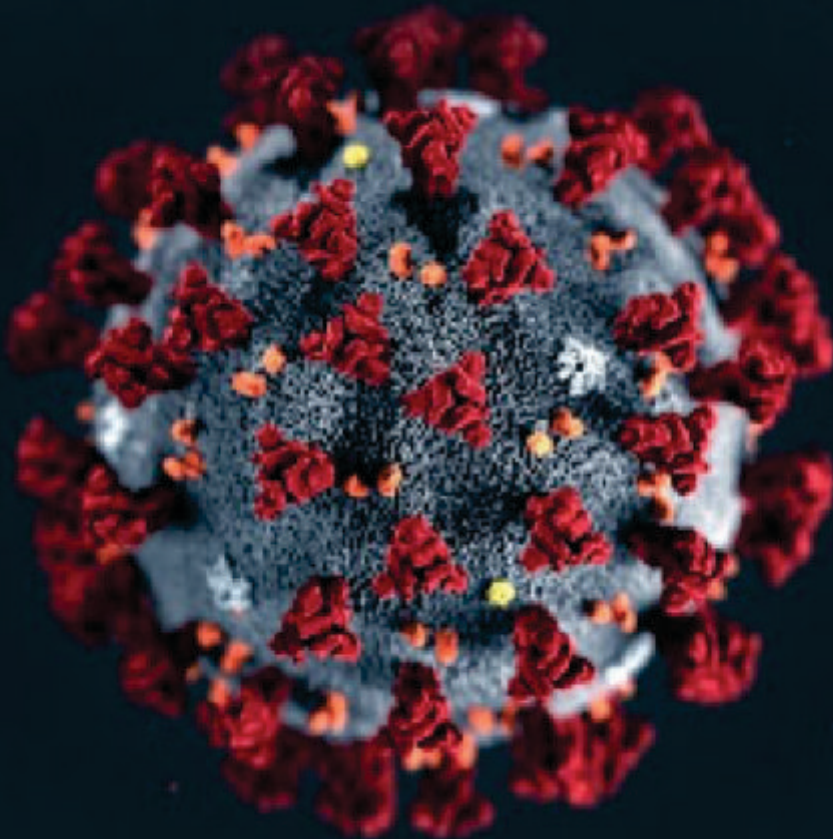
NAIPORĀI JAJOPOPYHY TÉRĀ ÑAÑOHETŪ. ÑANDERU'Ū TÉRĀ ÑANEATĪATA JAVE TEKOTEVĒ ÑAMO'Ā ÑANDE JURU ÑANDE JYVANGÁPE TÉRĀ JAIPURU TĪ AO. ANÍKE JAJOKO ÑANDE RESA, ÑANE TĪ HA ÑANDE JURU JAJOHÉI MBOYVE ÑANDE PO. UPEVARĀ TENONDETE TEKOTEVĒ ÑAMOPOTĪ PORĀ ÑANDE PO. ANÍKE REÑEMBOJA HA REPOKO KORONAVÍRU OREKÓVARE. ANÍKE JAKARU HA JAY'U HETA TAPICHA APYTÉPE PETEĨ TEMBIPURUMÍRE TÉRĀ JA'U TERERE HETA TAPICHA NDIVE JAJAPOHÁICHAJEPI. ÁĠA GUIVE PETEĨTEĨ JAGUEREREKOV'A'ERĀ ÑANDE TERERE ÑANDÉVE ĠUARĀNTE HA ANÍKE ÑAIKUAVE'Ē ÑANDE RAPICHÁPE. ÑAMOPOTĪ PORĀ HA PY'ŶIVA'ERĀ ÑANDE RÓGA HA UMI MBA'E ÑANDE TÉRĀ AMBUÉVA OPOKOVA'EKUE. IKATU ÑASĒ TEKOTEVĒRŌ.

NAÑANDE'ARÉI'ARĀ TAPICHA HETAHÁPE. PE IÑAKĀNUNDU, HU'U, IPYTUHĒ ASY HA IJUKU'ÁVA NOSÉIVA'ERĀ HÓGAGUI, NDOHÓIVA'ERĀ OMB'A'APOTÉRĀ MBO'EHAÓPE.

APYSAKA TESÃI REKO

PEË XE RE'YI KWÉRA GUARANI-KAIOWÁ
TEKOHA KWÉRA PEGWA. PEJAPÓKE PEË
AVEI PENE RESÃI REKO NHAMBOYKE HAĞWA
KO MBA'ASY VAI HÉRAVA KORONAVÍRU OÚVA
NHANDÉ REKOHÁPE. UPE KORONAVÍRU
(COVID-19) HA'E MARÃ TASY PYTŨGWA
OMOASÃI, UPÉA MEME EMA'ÉNA!

KÓVA HA'E KORONAVÍRU
(COVID-19).

**UPÉAGWI ANI PESĚ
REIREITEI PENDE
ROGAGWI, PEPYTÁKE
ÓGAPE.
ANI REIPORUKA NEMBA'ÉA
HA ANI RESE REI PERUPI.**

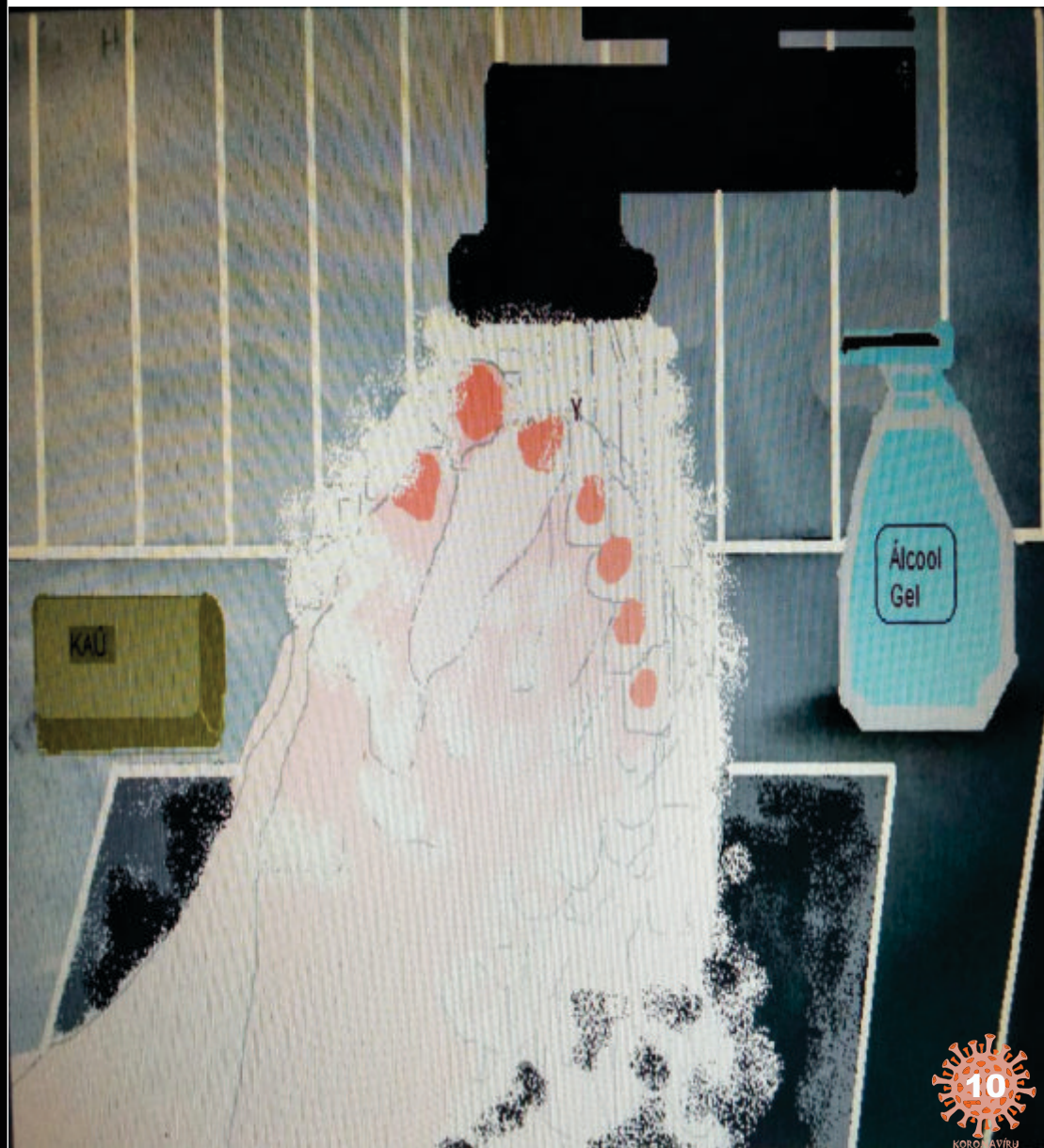
**ANI REHOJAVE
RERAHA MITÃ,
PYÉLOPE IKATU
PYA'EVE
ONHEMBOHASA HA
OME'Ë UMI MBA'ASY.
UPÉAGWI IKATÚNE
NHANDÉ MITÃ
GWÉRA OIPYHY UPE
MBA'ASY VAI.**

**KWARAHY RENDY IPORÃ NHANDÉ
REKOVÉPE HA IKATU JAIPORU ÁRA
MEMETE, NDAHEKORASYÍ. NHANDÉ
RETÉPE IPORÃ ETEREI, OJAPO
TÉTÉPE UPE VITAMINA. IKATU
JAIPORU KWARAHY RENDY VOI HA
KA'ARU. TEKOTEVÊ
NHANHANGAREKO ANI HAĞWA
JAPYTA KWARAHY AKUPE (ÁRA
MBYTE). IKATU NHAIME KWARAHY
RENDÝME PYHAREVE 15 MINUTOS HA
KA'ARU 15 MINUTOS AVEI. UPÉIXARO
NHANDÉ PYTYVÕ JAREKO HAĞWA
TESÃI NHANDÉ REKÓPE, NDAIKATÚI
HAĞWA NHAMBOHASA UPE MBA'ASY
KORONAVÍRU NHANDÉ RE'YÍ
KWÉRAPE.**

**EJEPOHEIKE, Y HA KAŨ
REHEVE, OMOPOTĪ
PORÃVE HAGWÃ NDE PO.**

**TERERE HA KAY'U HAĞWAME,
NDAITYÍRI OGWEREKO ÁRAPE
NHEMBA'E. ANI PEKAY'U
ONHONDIVE, HA TERERE
UPÉIXANTE AVEI, ANI PE'U
ONHONDIVE.**

**NDAIKATÚI PENHANHUVÃ.
PENHOMONGETA RAMO, EMOĨ
MEME MÁSCARA NDE JURU
REHE.**

**JY'Y HA'E NAIPORÃI. OJEKWAA
JAVE YVÁGAPY, NHANDÉ AVA
KWÉRAPE, OKY JAVE OJEKWAA
HA'E ÁRARE UPE HAYVI'I IXUGWI
JO'AVA OME'Ë MBA'ASY AÑETEGWA
PYTÃME HA ENTEROVÉAPE.**

TESA RASY

PY'Á KANE'Õ

HU'U

AKÃ RASY

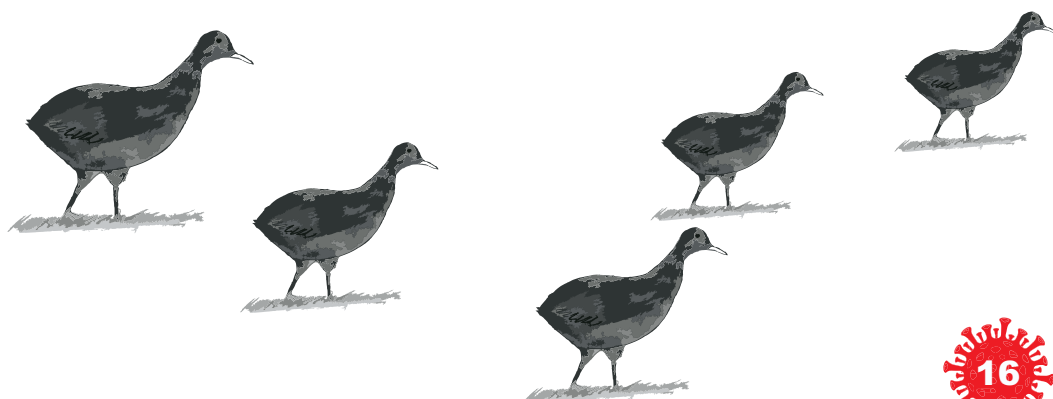
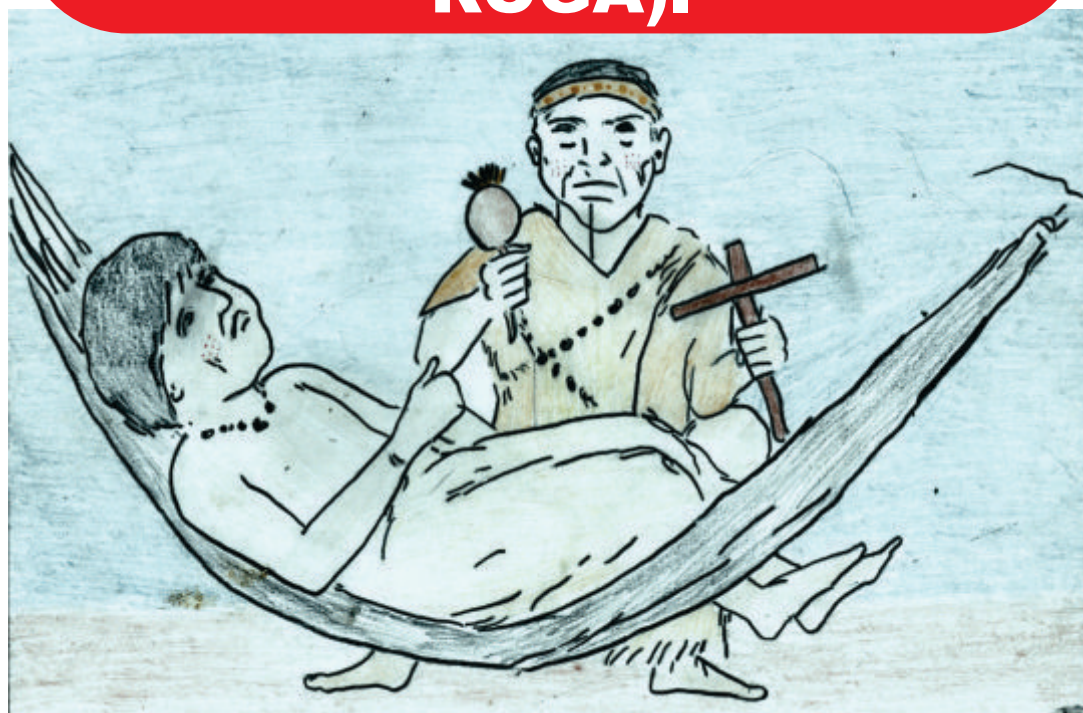

**NDE HU'ÚRAMO EMOĨ NDE
JYVA NDE JURÚPY, UPÉIXA
EMBOTY NDE JURU.**

**ANI HETA TE'YÍ KWÉRA, ONHOMBOATY!
PEË AVEI ANI PENHOMBOATY ATY ETEREI
KÓVA KO ÁRA PYAHU HASA PEVE.**

**NDE JOPY RAMO JUKU'A,
TEREHO HOSPITALPE
(MBA'ASY POHÃNOHA
RÓGA).**

OIME NHANDERU,
KO YVY REHE
NHANDE
MOPYRU HAGWE,
KO YVY REHE
NHANE RESÃI
HAĞWA
HA'E
NHANDEJÁRY
MBARETEVE
VA'E!
UPÉA VA'E REHE
NHANDE JOJA!

MARANDU ÑANDE RETE REHE HA ÑANDE REKOVE REHEGWA

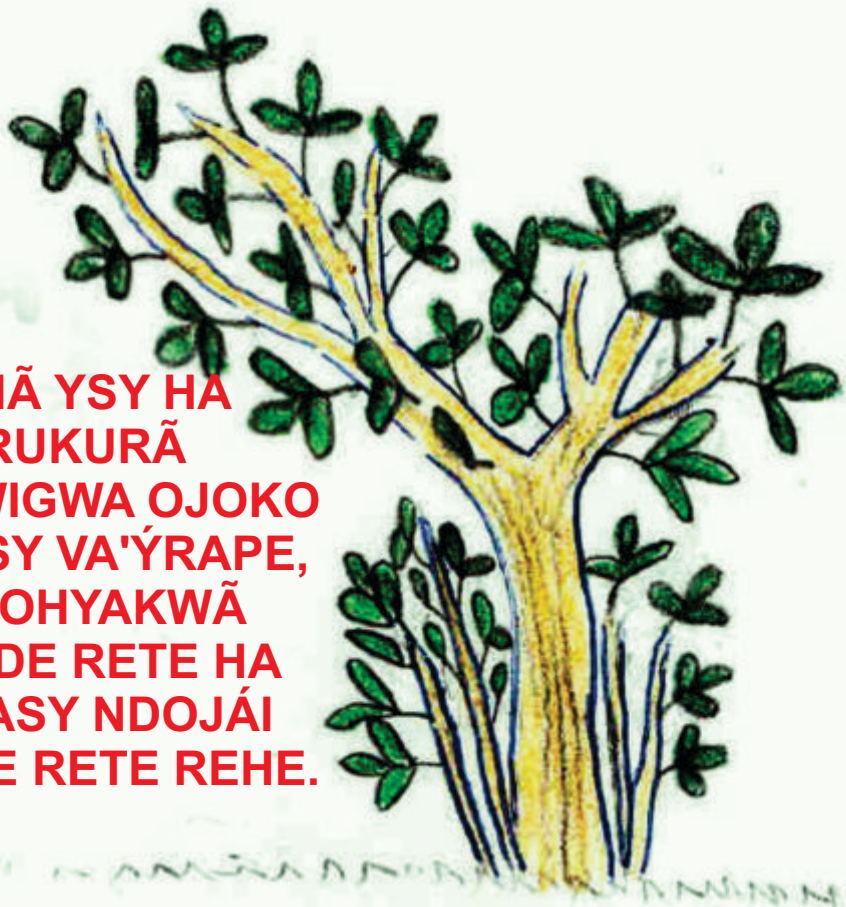

**KÓA NHANDE MARANDU KWAA MBA'ASY
ROVÁIGWA NHEMOMBE'UPY POHÃ HA
NHEMBO'E REHEGWA.**

**MARANDU POHÃ MBA'ASY JOKOHA
REHEGWA, UPÉVA UPIGWA NHAMOMBE'U
NHANDE RE'YÍ KWÉRAPE REKO ETÉRUPI
MBA'ÉIXAPA JAJOKO VA'ERÃ UPE MBA'ASY
AMBUE KWÉRY OMBOHÉRAVA
KORONAVÍRU.**

POHĀRY NHANDE RETE NHAMOPIRAGWÁI
HAĞWA MBA'ASÝGWI JU'U PIRU HA
PYAHĚGWI AVEI AKĀ RASÝGUI, UPÉA
ROVÁIGWA, ANHETÉMA, YRUKURĀ PIRE HA
YSY PIRE, UPÉA EREHĀIMBE PORĀ VA'ERĀ
OJAPI, EREMOJOPYPE ARĀ YRUKURĀ HA
YSY PIRE NDIVE, UPÉI KATU YPY
EREITYKWA ARĀ. UPÉA POHĀ MITĀ KUNHA
HA MITĀ KWIMBA'E HOY'U HAĞWA HA
OHETEHU NDAIKATÚI HAĞWAICHA
MBA'ASY OIKE HETEREHE.

POHĀ YSY HA
YRUKURĀ
PIREGWIGWA OJOKO
MBA'ASY VA'ÝRAPE,
OMBOHYAKWĀ
NHANDE RETE HA
MBA'ASY NDOJÁI
NHANDE RETE REHE.

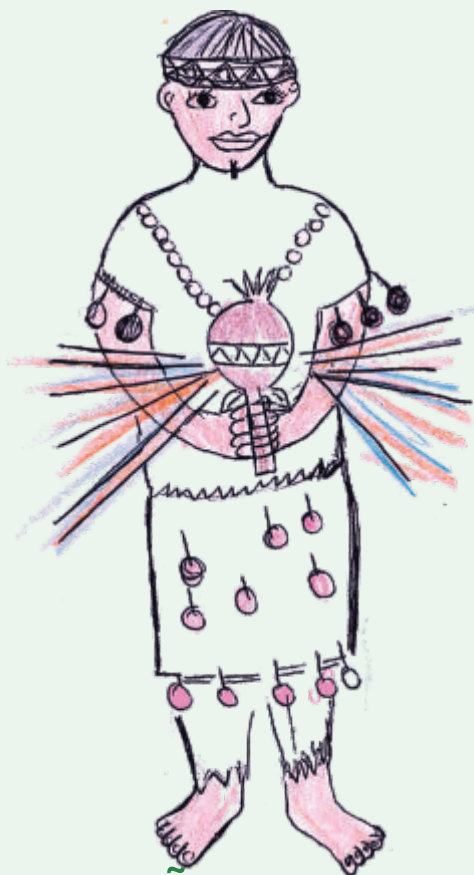

NHEMBO'E MBA'ASY ROVAITĨHA

NHEMBO'E ÁRY ROVAIGWA, MBA'ASY
TIHÃ OJEGWAA TATĨ PO'IXA VOI, UPÉA
OJOKO MBA'ASY OPYRŪVA KO YVYREHE.

NHEMBO'E OJOKO HAĞWA JU'U PIRU,
MBIRU'A, JU'U PUKU, OMOHENONDEASA
VA'ERÃ NHEMBO'E RUPIVE KURUPIRAPE.
UPÉA NHEMBO'E OMBOPIRAGWÁI TEKOKA,
OMBOHEKO AVAETE OKA HA KOTY NHANDE
REKUATY, OJEHU HAĞWA TEKOKA RESÃI.

NHEMBO'E MBA'ASY
JOKOHA NHANDERU
HA NHANDESY
OGUERECO PU'AKA,
HA IPORÃ MITÃ
KUNHA HA MITÃ
KWIMBA'E
OMOMBARETE
NHANDE REKO.

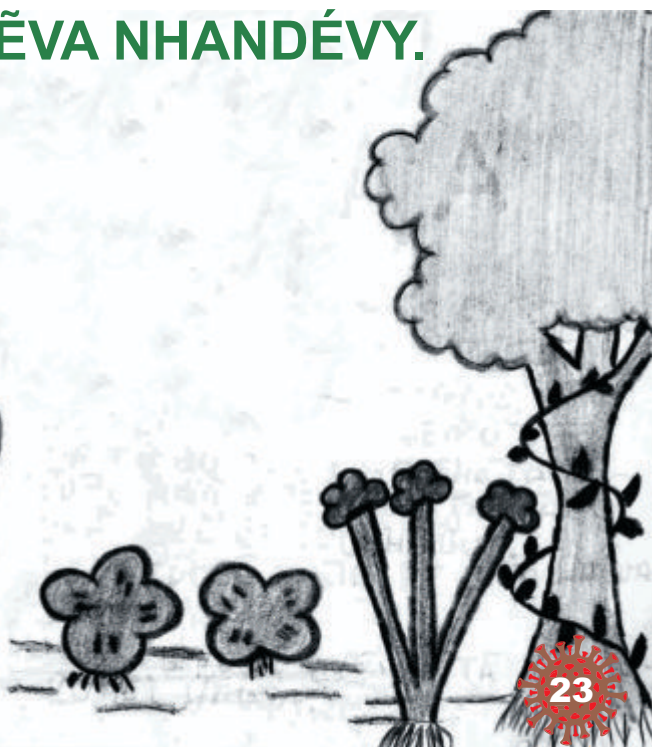
MITÃ KUNHA HA MITÃ
KWIMBA'E KWÉRA IPORÃ
AVEI NHAHENDU NHE'Ë
MBORAYHU, JAPITA
NHANDE RÓGAPE, KO
MBA'ASY OIKÓVA TETÃ
GUASU RUPI, HÉRAVA
KORONAVÍRU RETÁMA
OHEKOVE PÉA AMBUE
KWÉRAPE.

KÓA MBA'ASY
OPYRŪVA
NDAJAIKWAAPORÃI
VOI, UPÉAGUI IPORÃ
NHANHANGAREKO
JOJA OJOEHE.

NHANDE RETE HA NHANDE REKOVE
TESÃI HA TORYPÁPE JAROGUATA
VA'ERÃ, UPÉAGUI IPORÃVE
NHAHENDU NHE'Ë MARANDU
OGWAHËVA NHANDÉVY.

YSY

YVYRA YSY JAIPORU
IJAYSYKWE
POHÃRÃ. HA'E
IPORÃ AKÃRASÝME
HA MENDÁRE
IMBA'E PYAHÚVAPE
ONHEPOHANÕ
HAĞWA JAIPORU
HAĞWA
NHAMBOGWÁI
IMÁTAPE
YJAYSYKWE
OJEPORU HAĞWA
HA HA'E IPORÃ
MA'ETIRÕME
OMOHYAKUÃ
KUNHÃTAÍME,
KARIA'ÝTA VA'ÉPE
AVE. KO YSY IPORÃ
ETEREI.

KORONAVÍRU

YARY

**YARY/YGARY/NHARAKATINGY/SÉYRO,
JAIPORU IPIRE HA OGWEKWE,
NHAMBOPUPU HAĞWA UPÉA JAIPORU
JAJAHU HA ENHEAKĀHÉI HAĞWA AVE.
HA'E IPORÃ AVE NDE RETE RASYPA
RAMO. OĨVA VA'E OIPORU HASY
IMA'ETIRÕ VA'EPE OIPORU OIPOHÃNO
HAĞWA IXUPE. NHANDERU HA
NHANDESY KATU OIPORU
OPOROMONGARAI HAĞWA TESÃIRÃ HA
MBA'E PORÃRÃME.**

KÓA MARANDU ANHETE HÁPE,
NHE'Ë MBORAYHU, TEKÓ RESÃI
PYPE JAIKO HAĞWA ONHONDIVE.
NHANDE AVA KAIOWA HA
GUARANI, KO MBA'ASY VAI
APYTÉPE, TEKOTEVË
NHAMOMBA'E GWASU VY'A JOJA
HA TEKÓ JOJA, JAIPYTYVÕ
NHANDE RE'ÝI KWÉRAPE.

**TEKO VAI KO'ÃGA IPORÃ
NHAMBOYKE NHANDE
RAPÉGUI, JAJOPYHY KATU,
NHAMBOHEKO MBO'E NHANDE
AVA KAIOWA HA GUARANÍME,
NHANDE MBARETE HAËWA
KÓA MBA'ASY RENONDÉPY.**

**NHANDE RETE HESÃI HA IMBARETE
HAĞWA, IPORÃ AVEI NHAMBOYKE
YTATÁVAMA GWIVE JAIKO PORÃ
HAĞWA ONHONDIVE, HA NHANDE RETE
TESÃIME JAROGWATA HAĞWA. KÓA
MARANDU ANI PEMBOYKE, NHAHENDU
KATU HA JAJAPO KATU IMOMBE'U
PYRE.**

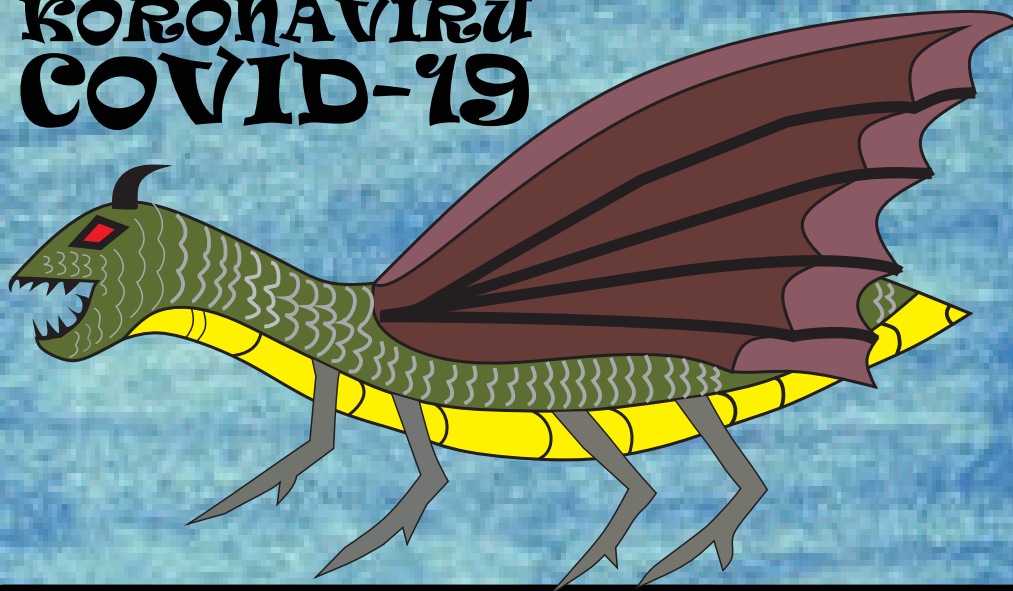
ESTA OBRA CONTOU COM O APOIO DO EDITAL N.º 02, DE 06 DE ABRIL DE 2020 DO COMITÊ OPERATIVO DE EMERGÊNCIA (COE) DE COMBATE AO CORONAVÍRUS (COVID-19) DA UNIVERSIDADE FEDERAL DA GRANDE DOURADOS (UFGD).

**GOVERNO
DO ESTADO**
Mato Grosso do Sul

KORONAVÍRUS COVID-19

Projeto gráfico: Neimar Machado de Sousa.

Formato: A5, retrato, colorido. **Acabamento:** grampo canoa. **Papel da capa:** triplex, 300 g/m2.

Papel do miolo: couchê, 150 g/m2. **Tipologia:** Arial, homewrecker, jokerman.

Ano: 2020 **Páginas:** 28

Coordenação editorial: comiteeditorialconesul@gmail.com (Grupo de Trabalho Editorial Arandu Porã).